

Марта ОНИСЬКІВ

кандидатка історичних наук

молодша наукова співробітниця відділу нової історії України

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4484-7548>

e-mail: MartaMn9@gmail.com

ФОРМУЛЯР КОРОЛІВСЬКИХ УНІВЕРСАЛІВ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ XVII СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ РЕЛЯЦІЙНИХ КНИГ ГРОДІВ РУСЬКОГО ВОЄВОДСТВА)

Формуляр документів Нового Часу є малодослідженим. Він відмінний від звичного середньовічного, адже повинен був відповідати на потреби ранньомодерного суспільства. Зокрема, населення Речі Посполитої Нового Часу мало «інформаційний голод». На це відреагував королівський двір, пропонуючи документи зі «своєю» інформацією. Серед них були й монарші універсали, які інтенсивно видавали в другій половині XVII ст. В першу чергу вони повинні були донести офіційні відомості значній частині суспільства. Останнє вплинуло на форму цього документа. У статті опрацьовано монарші універсали, які протягом останньої третини XVII ст. приносили до гродів Руського воєводства (а саме до Львівського, Перемишльського, Сяноцького, Галицького, Теревельського, Жидачівського та Холмського). Вони відклалися у їх реляційних (чистових) книгах. В процесі дослідження зроблено висновок, що королівський універсал зберіг більшість складових класичного формуляру, необхідних для сприйняття його документом. Проте, значну його частину займали наррація (з причинами видачі документа) та диспозиція (з конкретним розпорядженням, яке оголошували універсалом). Крім того, була в цього документа й незвична клаузула – кінцева публікація з вимогою якнайшвидшого поширення змісту універсалу серед значної частини суспільства. Такі особливості формуляру цього документа відображають прагнення королівського двору відповісти та задовольнити одну із потреб (а саме – інформаційну), яку мало суспільство тогочасної Речі Посполитої.

Ключові слова: королівський універсал, формуляр, клаузула, кінцева публікація, інформаційні запити, документ.

Переважна більшість праць українських та польських істориків, у яких досліджують формуляр документа, присвячена середньовічним актам та їхній формі з класичними клаузулами. Натомість, мало дослідників беруться за опрацювання структури документів, які видавали у ранньомодерній Речі Посполитій.

Серед останніх варто звернути увагу на праці сучасного польського історика Вальдемара Хоронжичевського (Waldemar Chorażyczewski)¹. Цікаво, що автор не намагається відтворити якусь структуру чи систему документації Речі Посполитої досліджуваного періоду. Радше він розглядає специфіку документів, їхню варіативність відповідно до суспільних змін Нового Часу. Як представник новітньої історичної школи, В. Хоронжичевський популяризує думку про те, що документ потрібно розглядати й досліджувати, зважаючи на час його існування і, відповідно, запити до нього зі сторони тогочасного суспільства.

Безпосередньо про формуляр ранньомодерного королівського універсалу пишуть у своїх дослідженнях польські історики Анджей Гліва (Andrzej Gliwa) та Януш Лосовський (Janusz Łosowski). Перший є сучасним дослідником воєнної історії. У статті², присвяченій військовим універсалам XVII ст., А. Гліва робить висновок, що універсал містив основні формули, необхідні для того, щоб вважатися документом. Вказує автор і на розлогість формулярів тих військових універсалів, які адресували шляхті. На його думку, це свідчить про пропагандистську функцію цих документів.

Я. Лосовський у своїх дослідженнях³ розглядає монарший універсал з точки зору комунікації королівського двору з населенням, за посередництвом гродських урядів на місцях. А формуляр цього документа він детально опрацьовує на прикладі тих універсалів, за допомогою яких монарший двір готувався до воєнних дій.

Зважаючи на малу кількість досліджень документів Нового Часу та велику джерельну базу, в статті проаналізовано формуляр королівських універсалів останньої третини XVII ст. Збереглися вони у реляційних (чистових) актових книгах гродів, адже сюди їх приносили з Коронної канцелярії. Для дослідження опрацьовано монарші універсали, які містяться у книгах гродів Руського воєводства, а саме Львівського, Перемишльського, Сяноцького, Холмського, Галицького, Теробовельського та Жидачівського.

У дослідженні, в першу чергу, розглянуто запити суспільства ранньомодерної Речі Посполитої, на які міг відповісти цей документ. Також порівняно форму монаршого універсалу з класичним формуляром середньовічних документів та проаналізовано клаузули, їхні особливості, відповідно до часу видачі королівських універсалів.

¹ Chorażyczewski W. Formuły narracyjne dokumentów królewskich w XIV-XVIII wieku. *Formuła Archetyp Koncepcja w źródle historycznym (Materiały IX sympozjum nauk dających poznać źródła historyczne)* (Kazimierz Dolny, 14–15 grudnia 2000 r.). Lublin; Radzyń Podlaski; Siedlce, 2006. S. 115–131; Chorażyczewski W. Nowożytny dokument królewski. Możliwości badawcze. *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych. Między władzą a społeczeństwem (Materiały konferencji naukowej)* (Toruń, 18 kwietnia 2002 roku). Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2003. S. 27–88.

² Gliwa A. Uniwersały królewskie, hetmańskie i innych urzędników centralnych oraz ziemskich jako element przygotowań obronnych przed najazdami tatrskimi na Ruś Czerwoną w XVII wieku. *Inter maiestatem ac libertatem*. Kraków, 2010. S. 31–59.

³ Łosowski J. Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego. Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004. 444 s.; Łosowski J. Uniwersały królewskie i ich rola w procesie przygotowania działań wojennych na szczeblu powiatu w XVII wieku. *Studia archiwalne*. Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. T. II. S. 73–94.

Інформаційні запити суспільства ранньомодерної Речі Посполитої були досить значними як серед шляхти⁴, так і серед інших суспільних верств⁵. Це вплинуло на вигляд і будову тогочасного документа – коли він містив повідомлення, то інформаційна складова займала значну його частину. Така тенденція не оминула й королівський універсал, який інтенсивно видавали у другій половині XVII ст. Першочерговою метою цього документа було повідомити населення про прийняті рішення. Загалом, монарший універсал використовували для: публікації змісту окремих сеймових конституцій та різноманітних дипломів; оголошення й повідомлення про час і місце проведення сеймиків; скликання «посполитого рушення»; оприлюднення рішень, прийнятих особисто королем у рамках його монарших компетенцій⁶. Це вплинуло на тематику королівських універсалів, серед яких були: сеймиківі, фінансові, локальні, урядничі та релігійні.

Важливо, що назва цього документа «*Litterae universales Sacrae Regiae Maiestatis*» («Листи всезагальні Священного Королівського Маєстату») зверталася до всього суспільства країни. А зміст універсалів на місцях поширювали за посередництвом городських урядів⁷.

Формуляр королівського універсалу містив усі елементи, необхідні для сприйняття його документом⁸. Хоча він є спрощеним, якщо порівнювати з формуляром середньовічних актів⁹. Загалом, монарший універсал складався з таких частин:

протокол

- інтитуляція;
- промульгація / публікація;
- інскрипція;

контекст

- нарація;
- диспозиція;
- санкція (наявна у близько 20% універсалів);
- кінцева промульгація / публікація;
- корроборація;

⁴ Maliszewski K. W kręgu staropolskich wyobrażeń o świecie. Lublin: Wydawnictwo – Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej, 2006. S. 58.

⁵ Augustyniak U. Informacja i propaganda w Polsce za Zygmunta III. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981. S. 131.

⁶ Ониськів М. Королівський універсал – інформаційний документ Коронної канцелярії останньої чверті XVII століття (на матеріалах реляційних книг Львівського, Перемишльського, Сяноцького, Галицького та Теревельського городських урядів). *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. Львів, 2014. Вип. 9. С. 152.

⁷ Onyskiv M. Komunikatywna efektywność uniwersałóv królewskich w ostatnim trzydziestoleciu XVII w. (na podstawie ksiąg relacyjnych grodzkich województwa ruskiego). *Historia Slavorum Occidentis. Czasopismo historyczne*. Toruń, 2017. Nr 3 (14). S. 96–99.

⁸ Gliwa A. Uniwersały królewskie, hetmańskie i innych urzędników centralnych... S. 35.

⁹ Chorążyczewski W. Nowożytny document królewski. Możliwości badawcze... S. 30.

есхатокол

- датація;
- підписи.

Рідко, але зустрічається змінена послідовність клаузул: ще одна коротка наррація після диспозиції¹⁰; поміняні місцями корроборація та кінцева публікація¹¹; санкція, розміщена між кінцевою публікацією й корроборацією¹².

Інтитуляція (оголошення імені, звання й титулів експонента¹³) досліджених монарших універсалів мала такий вигляд: «Michał z Bozey łaski krol Polski, Wielkie Xiąze Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Zmudzkie, Kiiowskie, Wołynhynskie, Podolskie, Podlaskie, Inflantskie, Smolenskie, Sieiwerskie y Czrnichowskie»¹⁴, «Jan Trzeci z Bozey łaski Krol Polski, Wielki Xiąze Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Zmudzki, Kijowski, Wołynski, Podolski, Podlaski, Inflanski, Smolenski, Siewierski y Czernichowski»¹⁵. Звернуто увагу на те, що клаузула містила й релігійну формулу «z Bozey łaski». Використовували її для підкреслення божественного походження влади, від імені якої видавали документ¹⁶. Наявність цієї побожної формули була даниною середньовічній традиції¹⁷.

В інтитуляції могли змінювати послідовність викладу земель, підвладних королю. Проте терени, що становили основу держави, вказували завжди.

Наприклад, інколи в інтитуляції не має земель Сіверщини¹⁸ та Смоленщини¹⁹. Проте, в той час ці території офіційно не були у складі Речі Посполитої. Адже з січня 1667 р., згідно з Андрусівським договором (перемир'ям), вони відійшли до

¹⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України). Ф. 5. Оп. 1. Спр. 177. Арк. 892–896; Ф. 7. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 1780; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1469–1470; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 419. Арк. 1312–1314; Спр. 421. Арк. 254–258; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 188. Арк. 1005–1008; Archiwum Państwowe w Lublinie. Akta Grodzkie Chełmskie. Relations, manifestations, oblatæ (далі – APL. Agch. RMO). К. 95. S. 372–377, 1905–1908.

¹¹ ЦДАІЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 176. Арк. 1796–1799; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 422. Арк. 67–69; Спр. 431. Арк. 1547–1550; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 407. Арк. 100–103; Спр. 436. Арк. 1424–1428; APL. Agch. RMO. К. 93. S. 1274–1279.

¹² ЦДАІЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 434. Арк. 991–993; Спр. 467. Арк. 1867–1870; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 422. Арк. 2560–2564; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 189. Арк. 1684–1686.

¹³ Szymański J. Nauki pomocnicze historii. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. S. 449.

¹⁴ ЦДАІЛ України. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 407. Арк. 100–103.

¹⁵ ЦДАІЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 456. Арк. 2226–2229.

¹⁶ Nawrocki S. Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku. Poznań: Wydaw. Naukowe UAM, 1998. S. 31.

¹⁷ Dyplomatyka wieków średnich / oprac.: K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1971. S. 23.

¹⁸ ЦДАІЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 672–674, 999–1000; Спр. 433. Арк. 1032–1033; Спр. 435. Арк. 2115–2116; Спр. 467. Арк. 1867–1870.

¹⁹ ЦДАІЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 433. Арк. 1032–1033; Спр. 466. Арк. 936–940.

Московської держави на 13,5 років²⁰, а за «вічним миром» 1686 р. – остаточно стали складовою Московського царства²¹.

В період, коли королів тільки обрали, але не встигли коронувати (час між елекційним і коронаційним сеймами), інтитуляція мала додаткове слово «obranу»: «Jan Trzeci z Bożey Łaski obrany Krol Polski, Wielki Xiąże Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Zmudzki, Kijowski, Wołyński, Podlaski, Podolski, Inflantski, Smolenski, Siewierski y Czerniechowski»²². Серед універсалів Міхала Вишневецького виявили тільки один з такою вставкою. Датований він 9 серпня 1669 р.²³ А от в універсалах Яна III «obranу» зустрічається дуже часто. Зокрема, в усіх цих документах, які видали протягом червня 1674 – листопада 1675 рр.²⁴

Наступна клаузула універсалів – *промульгація чи публікація* (формула, яка оголошує волю експонента²⁵) була характерним елементом цього документа, що відрізняв його від інших королівських актів (зокрема, мандатів): «Wszem wobec y kazdemu z osobna, komu to wiedziec nalezy»²⁶. Клаузула могла мати трохи інше звучання, але це не змінювало змісту: «Wszem wobec y kazdemu, komu na tym będzie należało»²⁷, «Wszem wobec y kazdemu z osobna, komu o tym wiedziec nalezy»²⁸.

Найчастіше промульгацію/публікацію відносять до контекстної частини формуляру. Проте, в досліджених універсалах її доцільніше зарахувати до протоколу. Все через те, що у них вона йде перед інскрипцією (тут вказували адресу; особу/осіб, до яких направляли документ²⁹) чи з'єднується з нею³⁰. Тому промульгаційні вирази: «wiadomo czyniemy»³¹, «do wiadomosci donosiemy»³², «oznaumujemy»³³ опинилися після інскрипції. Інколи їх вживали одразу ж у промульгації.

Набагато рідше в універсалах публікацію подавали у формі: «Oznaumujemy komu wiedziec nalezy»³⁴.

²⁰ Чухліб Т. Гетьмани і монархи: українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. Київ; Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка в США; Інститут історії України НАНУ; Науково-дослідний інститут козацтва, 2003. С. 105–108.

²¹ Чухліб Т. Козаки та яничари: Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500–1700 рр. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 356–357.

²² ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 831–833.

²³ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 1202–1203; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 406. Арк. 142–144.

²⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1796–1800.

²⁵ Dyplomatyka wieków średnich... S. 23.

²⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 436. Арк. 753–754.

²⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 831–833.

²⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 1060–1062.

²⁹ Dyplomatyka wieków średnich... S. 23.

³⁰ Łosowski J. Uniwersały królewskie i ich rola w procesie przygotowania działań wojennych... S. 82.

³¹ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 428. Арк. 831–833.

³² ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1295–1298.

³³ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 437. Арк. 2311–2314.

³⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 994–998.

Ця клаузула дуже рідко відсутня в документах. Не має промультгації у кількох сеймикових³⁵, військових³⁶, релігійних³⁷ та одному податковому³⁸ універсалах. Як бачимо, її відсутність не була закономірністю й не залежала від тематики монаршого універсалу.

Інскрипція монарших універсалів залежала від змісту й вміщеного у ньому розпорядження. Універсал з порівняно змістовними й розлогими загальнодержавними відомостями та розпорядженнями адресували до шляхти, оскільки та була політично активним суспільним загалом. В основному це були сеймикові універсали, частина військових (якими оголошували загальний збір військ) та фінансових (коли доходи від зібраних податків повинні були йти на забезпечення дипломатичних місій).

Інскрипція мала чітку ієрархію адресатів³⁹: спочатку звертали до сенаторів, як членів вищої палати вального сейму, потім до дигнітаріїв, урядовців та всіх «лицарів» (рядової шляхти): «A mianowicie wielmożnym, vrodzonym senatorom, dignitarzom, vrzędnikom u wszytkiemu rycerstwu»⁴⁰.

Відмінності в інскрипціях універсалів, які адресували шляхетському загалу, простежуються тільки при зазначенні адміністративних одиниць. Тут зустрічаються як широко окреслені географічні межі – «województwa Ruskiego»⁴¹, так і досить вузькі – «województwa Ruskiego ziemie Sanockiey»⁴². Інколи така конкретизація взагалі відсутня, натомість є загальнодержавна адресація: «wszytkich in genere woiewodztw, ziem u powiatow koronnych»⁴³.

Універсали адресували не тільки шляхті, а й іншим суспільним верствам: до представників «релігії грецької» всієї Речі Посполитої⁴⁴ чи визначеної території⁴⁵; до усіх військових, не залежно від їхнього рангу⁴⁶.

Інколи адресатом був увесь соціум держави (наприклад, коли оголошували коронацію Яна III)⁴⁷ чи певного регіону (зокрема, коли універсалом попереджали населення, що проживало поблизу Журавна, про можливу небезпеку з боку турецьких і татарських військ)⁴⁸.

³⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 423. Арк. 607–610; Спр. 427. Арк. 1068–1070.

³⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 1202–1203; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 426. Арк. 2448–2450; Спр. 430. Арк. 672–674; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 406. Арк. 142–144.

³⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 428. Арк. 191–194; Спр. 440. Арк. 177–182; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 2828–2831; APL. Agch. RMO. K. 99. S. 1365.

³⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 469. Арк. 1508–1510.

³⁹ Łosowski J. Uniwersały królewskie i ich rola w procesie przygotowania działań wojennych... S. 82.

⁴⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 186. Арк. 1178–1181.

⁴¹ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 440. Арк. 2825–2828.

⁴² ЦДІАЛ України. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 186. Арк. 1178–1181.

⁴³ ЦДІАЛ України. Ф. 17. Оп. 1. Спр. 143. Арк. 695–698; APL. Agch. RMO. K. 93. S. 657–702.

⁴⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 437. Арк. 2311–2314; Спр. 440. Арк. 177–182; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 2828–2831; APL. Agch. RMO. K. 99. S. 1365–1368.

⁴⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 428. Арк. 191–194.

⁴⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 672–674; Спр. 446. Арк. 1781–1784; Спр. 448. Арк. 2207–2209; Спр. 452. Арк. 1814–1816.

⁴⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1796–1800.

⁴⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 433. Арк. 1032–1033.

Іншою була інскрипція монарших універсалів, які містили тематично вужчі розпорядження. Тут збереглася традиція, властива для мандатів – адресатами були урядовці, котрі відповідали за виконання постанови. Наприклад, коли оголошували збір «вибранецької» піхоти, то універсал адресували її старшим⁴⁹. Коли потрібно було негайно скликати військо, то монарший універсал адресували військовій старшині та ротмістрам (а також «товаришам», тобто воякам-шляхтичам у складі хоругв): «A mianowicie urodzonym rothmistrzom towarzystwu u wszystkiey starszynie woyska naszego polskiego zaciągu»⁵⁰. У згаданому переліку ротмістрів помістили на першому місці, адже вони мали королівські приповідні листи. З їх допомогою солдат збирали до хоругв, надаючи їм певний грошовий завдаток⁵¹.

В час військових дій королівські універсали адресували судовим урядникам, адже ті були відповідальні за збереження законності⁵². В одному з таких універсалів⁵³ Ян III звернувся до каптурових судів. Останні працювали в час безкоролів'я⁵⁴, проте, на момент видачі універсалу – 23 листопада 1674 р. – вони продовжували роботу, адже коронація Яна Собеського ще не відбулася.

Адресація універсалів тим, хто повинен був контролювати виконання розпорядження, є і в інскрипції документів іншої тематики. Таким чином універсали, що стосувалися митної політики, адресували відповідальним за функціонування митного збору: урядам і державцям місць, де існували комори⁵⁵, чи митникам різного рангу⁵⁶. Документи, в яких повідомляли про необхідність сплати податків, які йшли на забезпечення війська, адресували держателям королівських маєтків⁵⁷. Універсали, якими оголошували особливості сплати єврейського поголовного податку, направляли до збирачів цього податку⁵⁸ чи старших євреїв⁵⁹.

Інколи серед адресатів універсалів зустрічалися й ті, кого вони безпосередньо стосувалися: купці (в універсалах з розпорядженням стосовно торгових операцій)⁶⁰

⁴⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1469–1470; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 419. Арк. 1312–1314.

⁵⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1473–1474.

⁵¹ Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях: історичні нариси / упорядкув. та наук. ред. М. Крикун. Львів: Добра справа, 2004. С. 242; Łosowski J. Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku... S. 81.

⁵² ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 1060–1062; Спр. 449. Арк. 182–187.

⁵³ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 1060–1062.

⁵⁴ Sochaniewicz S. Archiwum krajowe aktów grodzkich i ziemskich we Lwowie. Lwów: [Gubrynowicz i Syn], 1912 (Lwów: drukarnia Wł. Łozińskiego). S. 28.

⁵⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 429. Арк. 1343–1345; Спр. 430. Арк. 831–833; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 416. Арк. 1520–1521; Спр. 417. Арк. 2238–2240; Спр. 421. Арк. 844–848.

⁵⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 429. Арк. 1343–1345; Спр. 449. Арк. 882–884; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 416. Арк. 1520–1521.

⁵⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 170. Арк. 593–594; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 424. Арк. 366–368; Спр. 437. Арк. 1757–1760; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 426. Арк. 2976–2979; Спр. 432. Арк. 461–462; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 190. Арк. 1909–1912; Ф. 17. Оп. 1. Спр. 144. Арк. 458–459; APL. Agch. RMO. K. 90. S. 338–340; K. 95. S. 1102–1104.

⁵⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 468. Арк. 488–490.

⁵⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 467. Арк. 1867–1870.

⁶⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 467. Арк. 2717^{1/2}–2719.

чи митної політики держави⁶¹); вибранецька піхота⁶²; громада, представники якої повинні виконувати покладені на них військові зобов'язання⁶³, чи підпорядковуватися новопризначеному уряднику⁶⁴.

Дуже рідко в монарших універсалах немає інскрипції. Вона відсутня в кількох документах, які зовсім не пов'язані тематично. А отже зміст універсалу на впливав на наявність/відсутність у ньому інскрипції. До того ж, універсали без цієї клаузули містили чітку вимогу до конкретних урядників⁶⁵ чи осіб, що спричинилися до видачі документа⁶⁶, виконати вміщене у ньому розпорядження.

В одному випадку інскрипція подана латиною, а не характерною для універсалів польською мовою. При цьому всі інші клаузули документа написані польською. Можливо це через те, що документ стосувався полку німецької піхоти, яка направлялася до Львова, й містив вимогу не завдавати шкоди містянам, хоча й адресувався міським урядникам: «Nobilibus et spectabilibus proconsuli, consulibus toti[usque] magistratui ciuitatis nostrae Leopoliensis, fideliter nobis dilectis, gratiam nostram regiam»⁶⁷.

Наступна клаузула універсалів – *наррація* (формула з конкретними причинами видачі розпорядження⁶⁸), часто починалася салютаційним вступом (ввічливим привітанням-побажанням): «vrzeumie y wiernie nam miłym łaskę naszą królewską wielmożni vrodzoni vrzeumie y wiernie nam mili»⁶⁹. Як вказує Януш Лосовський, цю особливість універсали перейняли від листів⁷⁰.

Для офіційної документації Нового часу було характерно, що *наррацію* й диспозицію використовували для розповсюдження урядової інформації і, відповідно, проведення державної пропаганди⁷¹. Пропагандистська мета цих клаузул найчастіше проявляється в тих монарших універсалах, які адресували шляхетському загалу. Елементи пропаганди розміщували, в основному, на початку *наррації*.

Дослідники пишуть про те, що *наррація* документів періоду дослідження формалізувалася. Тобто клаузула часто мала сталі складові елементи, які упорядковували певним чином у рамках формули⁷². Інколи *наррація* від цього втрачала індивідуальний зміст⁷³.

⁶¹ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 429. Арк. 1343–1345; Спр. 430. Арк. 831–833; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 417. Арк. 2238–2240; Спр. 440. Арк. 2510–2512.

⁶² ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1469–1470.

⁶³ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 449. Арк. 605–607.

⁶⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 423. Арк. 2490–2493.

⁶⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 190. Арк. 1946–1947; Спр. 439. Арк. 388–392; Спр. 460. Арк. 2150–2152; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 436. Арк. 1424–1428; Спр. 457. Арк. 2026–2028.

⁶⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 173. Арк. 370–371; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 428. Арк. 591–595; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 436. Арк. 1424–1428.

⁶⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 426. Арк. 2585–2587.

⁶⁸ Купчинський О. До питання про характеристику формуляра документів середньовіччя. *Архіви України*. Київ, 1974. № 6. С. 18.

⁶⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 427. Арк. 830–832.

⁷⁰ Łosowski J. Uniwersały królewskie i ich rola w procesie przygotowania działań wojennych... S. 82.

⁷¹ Chorążyczewski W. Nowożytny dokument królewski. Możliwości badawcze... S. 38.

⁷² Ibid. S. 40.

⁷³ Chorążyczewski W. Formuły narracyjne dokumentów królewskich... S. 115.

У монарших універсалах ця клаузула також мала певну формалізацію. Зокрема, можна виділити такі її складові: повідомлення про проблему, яка стала причиною виникнення конкретної правової ситуації; інформація про уже наявну правову підставу до розпорядження (останнє розмістять у диспозиції). Наприклад, в універсалі від 7 липня 1673 р. повідомили про великі видатки Львова через прикордонне розміщення. Из-за цього на останньому сеймі місто звільнили від потреби утримувати послів, які переїжджатимуть через нього⁷⁴.

Інколи просто вказували правову підставу до видачі розпорядження. Наприклад, в універсалі від 20 січня 1671 р. в наративі повторили постанову попереднього варшавського сейму стосовно вибранецьких ланів. Зокрема про те, що податок з них будуть направляти на забезпечення гвардії протягом кількох років. В цьому ж універсалі згадали ще одну конституцію, в якій зазначено розмір вибранецького податку⁷⁵.

Зауважимо, що коли оголошували збір військових, то часто правову підставу змінювали повідомленням про небезпеку для держави.

Свою формалізацію мала наративна сеймикова універсали. Вона містила такі складові: спочатку вказували про зрив або успішне завершення попереднього сейму (коли оголошували про проведення нового сейму чи скликання реляційного сеймика); після описували наявну ситуацію в державі, щоб переконати шляхту в необхідності прибути на сеймик. Рівень інформативності цього опису залежав від часу видачі монаршого універсалу. Так, в період активної військової чи дипломатичної діяльності держави наративна була більш фактографічно наповненою, порівняно з періодом «затишшя». Натомість в час «спокою» клаузула мала багато риторичних пропагандистських елементів⁷⁶. Їх могли брати з готових зразків, оскільки зустрічаються ідентичні частини наративу у різних універсалах. Як от в документах, датованих 18 квітня 1689 р., якими скликали реляційні сеймики у Вишні, Галичі й Львові (для шляхти Подільського воєводства)⁷⁷, та універсалах від 6 червня цього ж року, якими оголошували ще один реляційний сеймик у Вишні⁷⁸. Інколи копіювали не частину, а всю наративну в кількох універсалах: у датованих 26 грудня 1687 р.⁷⁹ та 28 листопада 1692 р.⁸⁰

Цікаво, що у сеймиковах універсалах формалізується й диспозиція. У ній писали про день і місце скликання сеймику, а потім наголошували на необхідності обрати достойних послів (таких, котрі не ставитимуть свої інтереси вище державних)⁸¹.

⁷⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 429. Арк. 1708–1712.

⁷⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 170. Арк. 593–594; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 424. Арк. 366–368; APL. Agch. RMO. K. 90. S. 338–340.

⁷⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 440. Арк. 2825–2828, 3312–3314; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 432. Арк. 2656–2657; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 192. Арк. 1411–1413, 1526–1527, 1546–1548.

⁷⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 189. Арк. 1397–1399; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 455. Арк. 1140–1142; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 450. Арк. 975–978; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 195. Арк. 687–691.

⁷⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 456. Арк. 1383–1386; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 195. Арк. 1071–1076.

⁷⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 452. Арк. 3100–3102.

⁸⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 463. Арк. 1941; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 457. Арк. 2728–2729; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 1148–1150.

⁸¹ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 189. Арк. 904–906; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 454. Арк. 2470–2473, 2486–2488; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 449. Арк. 1123–1125; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 457. Арк. 2728–2729; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 194. Арк. 2192–2194; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 1148–1150.

Незважаючи на те, що формалізація наративу монарших універсалів таки існувала, у більшості випадків це не призводило до позбавлення її індивідуального змісту. Адже описані проблеми, правові підстави, відомості про небезпеки, загальну ситуацію в державі були різноманітними й достатньо інформативними.

Диспозиція (зміст розпорядження⁸²) монарших універсалів була коротшою за наратив. Вона часто конкретизувала правовий акт, розпорядження якого поширювали універсалом. Коли ці документи оголошували положення дипломів, то в диспозиції був виразний наказ щодо їхнього виконання⁸³. Натомість універсали, які були адресовані шляхті, не мали чітко окресленого наказу. Тут радше була спроба переконати адресатів у необхідності виконати розпорядження⁸⁴. Через це в таких універсалах інколи важко розділити наративу й диспозицію⁸⁵. Таку ж особливість мали листи й, очевидно, її універсали перейняли від них⁸⁶.

Зустрічаються випадки, коли після диспозиції знову йде наратив (найчастіше це були риторичні відступи). Робили це для додаткової мотивації, щоб розпорядження таки виконали⁸⁷. Коли ж універсал містив кілька розпоряджень, то, відповідно, наратив та диспозиція склалися з кількох компонентів⁸⁸.

Наступною клаузулою універсалів була *санкція*. Проте зустрічається вона тільки у частини виявлених документів. Частіше санкцію не конкретизували, а просто повідомляли про можливість покарання «під винами, в праві описаними»⁸⁹ чи згідно з військовими артикулами⁹⁰ (коли мова йшла про військовослужбовців). Інколи вказували на інстигатора, як відповідального за здійснення кари⁹¹. Адже саме він вчиняв публічне обвинувачення перед судом у справах загального значення. Зокрема, у випад-

⁸² Купчинський О. До питання про характеристику формуляра документів... С. 18.

⁸³ Łosowski J. Uniwersały królewskie i ich rola w procesie przygotowania działań wojennych... S. 81.

⁸⁴ Ibid. S. 84.

⁸⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 7. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1679–1681; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 437. Арк. 1757–1760; Спр. 467. Арк. 2441–2442; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 426. Арк. 2976–2979; Спр. 432. Арк. 461–462; Спр. 461. Арк. 2086–2088; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 190. Арк. 1909–1912; Спр. 199. Арк. 1624–1627; Ф. 17. Оп. 1. Спр. 144. Арк. 458–459; APL. Agch. RMO. K. 95. S. 1102–1104.

⁸⁶ Łosowski J. Uniwersały królewskie i ich rola w procesie przygotowania działań wojennych... S. 81.

⁸⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 177. Арк. 892–896; Спр. 187. Арк. 45–48; Ф. 7. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 182–187; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1469–1470; Спр. 449. Арк. 182–187, 882–884; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 419. Арк. 1312–1314; Спр. 421. Арк. 254–258; Спр. 442. Арк. 391–392; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 188. Арк. 1005–1008; APL. Agch. RMO. K. 95. S. 372–377, 1905–1908; K. 107. S. 257–260.

⁸⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 994–998; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 418. Арк. 733–736; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 186. Арк. 1699–1700; APL. Agch. RMO. K. 93. S. 1022–1026.

⁸⁹ ЦДІАЛ України. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 421. Арк. 2037–2038; Спр. 423. Арк. 1112–1115; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 190. Арк. 109–111; APL. Agch. RMO. K. 95. S. 2988–2990.

⁹⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 452. Арк. 1814–1816; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 406. Арк. 1092–1094; Спр. 417. Арк. 1957–1958; Спр. 419. Арк. 1860–1863.

⁹¹ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 427. Арк. 1956–1958; Спр. 431. Арк. 1471–1472; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 415. Арк. 2522–2526; Спр. 419. Арк. 1307–1310; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 189. Арк. 1598–1601.

ках непокори, нехтування адміністративними, судовими чи фінансовими приписами, порушення порядку, громадського спокою, моральних норм тощо⁹².

В одному випадку, тоді розпорядження універсалу стосувалося Львова, відповідальним за призначення й виконання покарання оголосили Львівський грод⁹³.

Інколи санкцію описували, конкретизували. Але тільки тоді, коли в дипломі, зміст якого поширювали універсалом, вона також була описана⁹⁴.

Чіткий опис покарання за невиконання розпорядження є в кількох виявлених універсалах: військових-дезертирів вимагали карати на горло (універсал від 11 жовтня 1685 р.)⁹⁵; потрібно було конфіскувати товари, якщо особи не захочуть виконати митні постанови⁹⁶; в деяких випадках карою була конфіскація наданих володінь⁹⁷.

Особливістю формуляру королівського універсалу є наявність у ньому ще однієї промугляційної клаузули, яку вважаємо *кінцевою промугляцією / публікацією*. Вона є однією з головних характеристик універсалу, адже містить вимогу поширювати зміст документа всіма можливими способами. Оскільки кінцева публікація знаходиться у тій частині універсалу, де міститься перелік засобів засвідчення автентичності документа, що говорить про значну роль цієї клаузули в наданні йому юридичної сили. Вигляд кінцевої публікації міг мати як звичну, відносно коротку версію: «Ktory to uniwersał nasz, aby tym prędzey wszytkich wiadomosci dosc mógł, uniwersał ten nasz po grodach, parafiach y mieyscach zwyczajnych publikowac zalecamy»⁹⁸, так і розширену⁹⁹: «żeby do wiadomości wszystkich przyszedł, po wszystkich powiatach, grodach, parafiach, miastach, miasteczkach y rynkach publikować wszelkim mieyskim y wieyskim urzędom, pod surowemi contra negligentes winami rozkazujemy»¹⁰⁰.

Дана клаузула відсутня у 20 % досліджених королівських універсалів. Хоча це не завжди означало, що такі універсали не оголошували й не поширювали серед населення. Підтвердженням цьому є те, що відсутність кінцевої публікації траплялась

⁹² Фелонюк А. Органи влади на території замкової юрисдикції Львова в другій половині XVII–XVIII ст. *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku (Materiały polsko-ukraińskiej konferencji naukowej w Okunince koło Włodawy, 10–12 września 2007 roku)*. Kraków: Avalon, 2010. S. 287.

⁹³ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 429. Арк. 1708–1712.

⁹⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 423. Арк. 2490–2493; Спр. 449. Арк. 882–884.

⁹⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 448. Арк. 2207–2209; APL. Agch. RMO. K. 106. S. 2163–2165.

⁹⁶ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 186. Арк. 612–614; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 434. Арк. 991–993; Спр. 446. Арк. 1323–1325; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 422. Арк. 2560–2564; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 189. Арк. 1684–1686.

⁹⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 187. Арк. 45–48; Ф. 7. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 182–187; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1469–1470; Спр. 440. Арк. 177–182; Спр. 449. Арк. 182–187; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 419. Арк. 1312–1314; Спр. 430. Арк. 2828–2831; Спр. 435. Арк. 2242–2243; Спр. 442. Арк. 391–392; APL. Agch. RMO. K. 95. S. 1905–1908; K. 99. S. 1365–1368; K. 107/ S. 257–260.

⁹⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 15. Оп. 1. Спр. 197. Арк. 1148–1150.

⁹⁹ Łosowski J. *Uniwersały królewskie i ich rola w procesie przygotowania działań wojennych...* S. 83.

¹⁰⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 431. Арк. 1547–1550.

і серед сеймикових¹⁰¹ та універсалів-вісі, якими скликали посполите рушення¹⁰². Зауважимо, що зміст цих документів обов'язково повинен був поширюватися. Крім того, вписи кількох таких універсалів все ж містили донесення генерального коронного возного про оголошення змісту документа у визначених багатолюдних місцях¹⁰³.

В *корроборації* монарших універсалів досліджуваного періоду фіксували наявність королівського підпису та печатки, які надавали документу юридичної сили: «ktory dla większej wiary własną podpisawszy ręką pieczęć nasze przycisnąc rozkazaliśmy»¹⁰⁴. Понад 10 % універсалів не мають цієї клаузули. Проте, і королівський підпис, і печатка були на оригіналах цих документів, про що зазначали канцеляристи гродів.

Есхатокол монарших універсалів виглядає досить скромно. *Датація* подавалася згідно з новим календарем, а не літургійним¹⁰⁵ і мала такий вигляд: «Dan w Warszawie dnia XV miesiąca czerwca Roku Panskiego MDCLXXXI. Panowania naszego VIII roku»¹⁰⁶.

Стосовно *підписів* чи *субскрипції* (яку Ю. Шиманський поділяє на підпис експонента та канцелярських урядників¹⁰⁷), то тільки два монарші універсали не були скріплені підписом короля¹⁰⁸. Переважну більшість універсалів підтверджували підписом й канцелярські урядники: «Jan krol. Stanisław Szczuka»¹⁰⁹. Підпис останніх був свідченням відповідності змісту акту з волею адресанта та конкретними правовими приписами¹¹⁰.

Формуляр монаршого універсалу був дуже спрощеним, якщо порівнювати його з середньовічними актами. Проте, він містив усі клаузули, які дозволяють ідентифікувати його ранньомодерним, хоча й специфічним, документом. Найважливішими складовими формуляру королівського універсалу є дуже розлога наратія та диспозиція, а також наявність унікальної клаузули – кінцевої публікації з вимогою якнайширшого оголошення і поширення змісту документа. Це було відповіддю на наявні комунікаційні потреби суспільства Нового Часу. Саме тому з цих клаузул можна було дізнатися про різні аспекти життя держави, а влада активно використовувала їх для своїх пропагандистських цілей. В цей же час більшість формул королівського універсалу (інтитуляція, промультяція, інскрипція, санкція, корроборація, датація, підписи) були спрощеними й формалізованими.

¹⁰¹ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 427. Арк. 1068–1070; Спр. 430. Арк. 994–998; Спр. 433. Арк. 246–248; Спр. 440. Арк. 3312–3314; Спр. 456. Арк. 2226–2229; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 418. Арк. 733–736; Спр. 432. Арк. 2656–2657; Спр. 434. Арк. 405–409; Спр. 451. Арк. 775–777; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 186. Арк. 1699–1700; Спр. 192. Арк. 1526–1527, 1546–1548; APL. Agch. RMO. K. 93. S. 1022–1026.

¹⁰²ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 167. Арк. 1202–1203; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 406. Арк. 142–144.

¹⁰³ЦДІАЛ України. Ф. 13. Оп. 1. Спр. 405. Арк. 2404–2406; Спр. 406. Арк. 142–144; Спр. 418. Арк. 733–736; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 186. Арк. 1699–1700; Спр. 192. Арк. 1526–1527.

¹⁰⁴ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 430. Арк. 831–833.

¹⁰⁵Gliwa A. Uniwersały królewskie, hetmańskie i innych urzędników centralnych... S. 35.

¹⁰⁶ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 441. Арк. 1563–1568.

¹⁰⁷Szymański J. Nauki pomocnicze historii... S. 449.

¹⁰⁸ЦДІАЛ України. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 177. Арк. 247–251; Ф. 9. Оп. 1. Спр. 425. Арк. 2023–2025; Ф. 13. Оп. 1. Спр. 420. Арк. 586–590; Ф. 15. Оп. 1. Спр. 188. Арк. 229–232.

¹⁰⁹ЦДІАЛ України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 466. Арк. 936–940.

¹¹⁰Dyplomatyka wieków średnich... S. 24.

REFERENCES

- Augustyniak, U. (1981). Informacja i propaganda w Polsce za Zygmunta III, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe [in Polish].
- Bielińska, M., Gąsiorowski, A., Maleczyński, K. (Eds.) (1971). Dyplomatyka wieków średnich, Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe [in Polish].
- Chorążyczewski, W. (2006). Formuły narracyjne dokumentów królewskich w XIV–XVIII wieku, *Formuła Archetyp Koncepcja w źródle historycznym* (Materiały IX sympozjum nauk dających poznać źródła historyczne) (Kazimierz Dolny, 14–15 grudnia 2000 r.), 115–131 [in Polish].
- Chorążyczewski, W. (2003). Nowożytny dokument królewski. Możliwości badawcze, *Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych. Między władzą a społeczeństwem (Materiały konferencji naukowej) (Toruń, 18 kwietnia 2002 roku)*, 27–88 [in Polish].
- Chukhlib, T. (2003). Het'many i monarkhy: ukraińska derzhava v mizhnarodnykh vidnosynakh 1648–1714 rr., Kyiv; Niu-York: Naukove tovarystvo im. Shevchenka v SShA; Instytut istorii Ukrainy NANU; Naukovo-doslidnyi instytut kozatstva [in Ukrainian].
- Chukhlib, T. (2010). Kozaky ta yanychary: Ukraina u khrystyiansko-musulmanskykh viinakh 1500–1700 rr., Kyiv: Vydavnychi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
- Feloniuk, A. (2010). Orhany vlady na terytorii zamkovoï yurysdyktsii Lvova v druhiï polovyni XVII–XVIII st., *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku (Materiały polsko-ukraińskiej konferencji naukowej w Okunince koło Włodawy, 10–12 września 2007 roku)*, 271–320 [in Ukrainian].
- Gliwa, A. (2010). Uniwersały królewskie, hetmańskie i innych urzędników centralnych oraz ziemskich jako element przygotowań obronnych przed najazdami tatrskimi na Ruś Czerwoną w XVII wieku, *Inter maiestatem ac libertatem*, 31–59 [in Polish].
- Inkin, V. (2004). Silske suspilstvo Halytskoho Prykarpattia u XVI–XVIII stolittiah: istorychni narysy, Lviv: Dobra sprava [in Ukrainian].
- Kupchynskiy, O. (1974). Do pyttannia pro kharakterystyku formuliara dokumentiv serednovichchia, *Arkhivy Ukrainy*, (6), 12–20 [in Ukrainian].
- Łosowski, J. (2004). Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego, Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej [in Polish].
- Łosowski, J. (2006). Uniwersały królewskie i ich rola w procesie przygotowania działań wojennych na szczeblu powiatu w XVII wieku, *Studia archiwalne*, (II), 73–94 [in Polish].
- Maliszewski, K. (2006). W kręgu staropolskich wyobrażeń o świecie, Lublin: Wydawnictwo – Fundacja Servire Veritati Instytut Edukacji Narodowej [in Polish].
- Nawrocki, S. (1998). Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku, Poznań: Wydaw. Naukowe UAM [in Polish].
- Onyskiv, M. (2017). Komunikatywna efektywność uniwersałów królewskich w ostatnim trzydziestoleciu XVII w. (na podstawie ksiąg relacyjnych grodzkich województwa ruskiego), *Historia Slavorum Occidentis. Czasopismo historyczne*, (3 (14), 96–99 [in Polish].
- Onyskiv, M. (2014). Korolivskiy universal – informatsiinyi dokument Koronnoi kantseliarii ostannoï chverti XVII stolittia (na materialakh reliatsiinykh knykh Lvivskoho,

Peremyslhskoho, Sianotskoho, Halytskoho ta Terebovelskoho grodskykh uriadiv), *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii*, (9), 138–153 [in Ukrainian].

Sochaniewicz, S. (1912). *Archiwum krajowe aktów grodzkich i ziemskich we Lwowie, Lwów: [Gubrynowicz i Syn], (Lwów: drukarnia Wł. Łozińskiego)* [in Polish].

Szymański, J. (2001). *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].

Marta ONYSKIV. The form of royal universals of the last third of the 17th century (on the materials from relational books of the Rus palatinate grods)

Introduction. The society of early-modern Polish-Lithuanian Commonwealth had great informational requests. The royal court couldn't miss that tendency and began to issue informational documents more intensely. Monarch universals were among them. *The purpose.* The informational requests influenced the form of early-modern documents. It wasn't the form of a medieval document. That's why the monarch universal form wasn't traditional. *Results.* The form of a monarch universal, in comparison to medieval acts, was very simplified. However, it contained all the clauses that allowed it to be identified as a specific early-modern document. The most important components of the universal form are very fragmented narration and disposition. From them, it was possible to learn about various aspects of the life of the state. Apart from that, they were often used for official propaganda. The clause of the final publication of universals is unique and it required the widest announcement and spread of its contents. *Conclusion.* Society influences the behavior of state power, which must meet its needs. The society of early-modern Polish-Lithuanian Commonwealth needed the information. The royal court gave it in the monarch universal. Its form was aimed at meeting communication needs of the state population.

Key words: monarch universal, form, clause, final publication, informational requests, document.